

BALKANLARDA TÜRK KÜLTÜRÜ VE SANATI

YRD. DOÇ. DR. MEHMET ZEKİ İBRAHİMGİL

1958 Makedonya doğumlu. İlk ve orta öğrenimini Makedonya'da tamamladı. 1983'te Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İslam Sanatları Bölümü'nden mezun oldu. 1989'da Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde "Makedonya'da Türk-İslam Mimarisi'nde Görülen Duvar Süslemelerinden Örnekler" adlı teziyle doktora derecesini aldı. 1986-1991 yılları arasında Makedonya İslam Birliği Meşihati'nda kültür müşaviri olarak çalıştı. Üsküp ve Piriştine televizyonlarına Türk Eserleri ile ilgili belgesel yayımlar hazırladı. 1991-1992 yılları arasında Belçika'da L'universite Libre de Bruxelles'de "Yugoslavya'da Tarikat Yapıları" üzerine araştırma yaptı. 1991-1992 yılları arasında Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Sanat Tarihi Bölümü'nde misafir öğretim üyesi olarak çalıştı. 1994'ten bu yana G. Ü. Fen-Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Bölümü'nde yardımcı doçent olarak çalışmakta.

Resim 1: Filibe (Plovdiv),
Hüdavendigâr Camii-Ulu
Cami (14. yy).

Resim 2: Üsküp, II. Sultan
Murat Camii (1436).

Balkanlar, Avrupa'dan belirgin yüzey şekilleriyle ayrılmadığından, Balkanların kuzey sınırını kesin olarak tanımlamak güçtür. Bazen Osmanlı Devleti ile Hristiyanlık Dünyasını birbirinden ayıran Tuna ve onun kolu Sava nehirleri, fiziksel bir sınır olarak kabul edilmektedir. Bazen de 1918'den sonra kurulan Yugoslavya'nın sahip olduğu topraklar olarak kabul edildiğini görüyoruz. Bu nedenle Balkanlar yarımadasının kuzey sınırının ikili bir tanımla belirlendiği anlaşılmaktadır. Fiziksel coğrafya açısından Balkanların sınırı, kuzeyde Tuna nehrinin güneyi, doğuda Karadeniz, güneydoğuda Ege ve Akdeniz, kuzeybatıda Adriyatik ve İyon denizi ile çizilir. Siyasal coğrafya açısından bakıldığında Balkanlar: Arnavutluk, Bulgaristan, Bosna-Hersek, Hırvatistan, Kosova, Makedonya, Romanya, Yugoslavya (Sırbistan - Karadağ -Voyvodina - Sancak), Yunanistan ve Türkiye'nin Avrupa'daki topraklarının tümünü içine almaktadır. Bu yarım adada bulunan ülkelere 19. yüzyıl başlarından itibaren "Balkan Ülkeleri" adı verilmektedir. "Balkan" adı "sık ormanlarla kaplı sıra dağ" anlamına gelmektedir(1).

Balkanlar, iç içe geçmiş kültürel gelenekleri, inançları ve görenekleriyle karışık bir etnoloji müzesi görünümünü

taşır. Balkan ülkelerinin aralarındaki dinî, etnik ve siyasi çekişmeler zaman zaman sıcak çatışmalara ve hatta savaşlara dönüşmüştür. Nitekim bunun yakın zamanda Bosna-Hersek ve Kosova'daki savaşlarla örneklerini gördük.

Türklerin Balkanlar ile ilk temasları 10. ve 11. yüzyıllarda Volga Bölgesi'nden buraya göç eden Peçenek ve Kuman Türk boylarıyla oluşmuştur(2). Ardından 13. yüzyılda Balkanlara Türk kültürünü ve İslâmiyeti yaymak için Sarı Saltuk gibi misyoner Türk dervişlerinin gelmesi takip etmiştir(3). Osmanlıların askerî hareketi başlatmadan önce buraya misyoner Türk dervişlerini gönderip dergahlar açması, bölge insanının

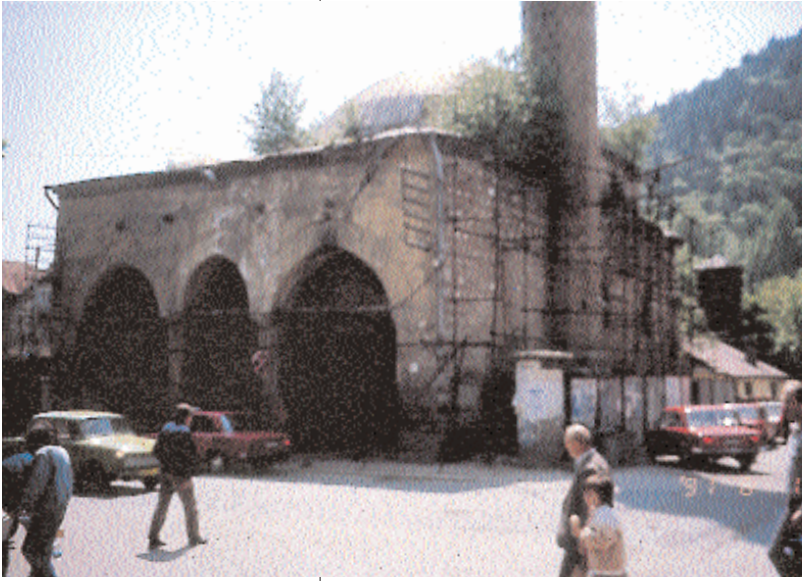
1) Smail Tibiç, *İslamska Umetnost u Jugoslaviji, Beograd, 1979, s.22.*

2) *Ciro Trubelka, Tursko-Slovenski Spomenici Dubrovačka Archive, Sarajevo, 1911, s. 28.*

3) Ömer Lutfi Barkan, *"İstila Devrinde Kolonizatör Türk Dervişleri ve Zaviyeler", Vakıflar Dergisi S. 2, Ankara, 1942, s.135.*

Resim 3: Üsküþ, İshak Bey (Alaca) Camii (1438).

Resim 4: Küstendil, Fatih Camii (15. yy).

miştir. 1529'da başarısız Viyana kuşatmasıyla Osmanlı Devleti'nin Batıya doğru genişlemesi durdu. Avrupa'da 1683'e kadar hiç toprak kaybetmeyen Osmanlılar, Balkanların tamamını 1878'e kadar ellerinde tuttular. 1878'de Berlin Konferansı ve Karlofça Anlaşması ile Bosna-Hersek, Erdel, Eflak ve Boğdan bölgelerini kaybettiler. Ardından 1893'de Türk-Rus savaşı, Balkan savaşları ve 1. Dünya savaşı ile 1912'den sonra Balkanlar, Trakya bölgemiz hariç, tamamen elden çıkmıştır.

Balkanlar'da beş asırdan fazla süren Osmanlı hakimiyeti döneminde, fethin ilk yıllarından itibaren sistemli bir iskân politikası yürütülmüştür. Anadolu'nun değişik bölgelerinde (özellikle Konya, Karaman, Aydın ve Maraş) aşiretlerinin zorunlu iskâna tabi tutulmasına bölge kısa zamanda Türkleşmiş ve İslâmlaşmıştır(4). Osmanlı'nın sahip olduğu askerî, ticarî, ekonomik, kültürel ve sosyal öneminden dolayı Balkanlar'da yoğun bir imar faaliyeti yürüttüğü görülmektedir. Mevcut şehirler yeni bir anlayışla imar ve ihya edilirken yeni şehirler ve yerleşim yerleri de kurulmuştur. Şehirlerde, bir cami etrafında gelişen külliye yapıları, şehrin fizikî yapı-

Türk kültürü ve İslamiyetle tanışmasını sağlamıştır. Misyoner Türk dervişlerinin sempatisini kazanan yerli halk, 14. yüzyılda Osmanlı'nın askerî hareketini kolaylaştırmıştır.

Türklerin Balkanlar'da asıl uzun süreli ve kalıcı ilişkileri Osmanlı döneminde olmuştur. Balkanlara Osmanlıların girişi, 1354'te Gelibolu çıkarmasıyla başlamış, 1361'de Edirne'nin fethi, 1371'de Meriç / Çirmen savaşı ve 1389'da Kosova muharebesi ile devam etmiş, 1463 Bosna-Hersek fethi ve 1521'de Belgrad seferi ile tamamlan-

4) Tayyib Gökbilgin, "15. ve 16. asırlarda Edirne ve Paşaeli Livası", İ.Ü.Edebiyat Fakültesi Dergisi, S.3, İstanbul 1952, s.158.

5) Hamdija Kreşevljakoviç, "Stari Bosanski Gradovi", Naše Starine, S.2, Sarajevo 1954, s.12.

Resim 5: Üsküp, İsa Bey Camii (1475)

Resim 6: Üsküp, Mustafa Paşa Camii (1492)

sına yön vermiştir(5).

Şehir merkezlerinde, cami-mescit, tekke-zaviye ve türbe gibi dinî; han, bedesten, arasta ve çarşı gibi ticarî; imaret, hamam, köprü, su kemeri, çeşme ve saat kulesi gibi sosyal; mektep, medrese ve kütüphane gibi eğitim; kale, kule-ocak, burç ve tabyalar gibi askerî yapıları inşa etmek suretiyle, Türk şehir dokusu anlayışı bölgeye hakim kılınmıştır. Bu suretle bölgeye yeni bir yaşama tarzı, hayat ve medeniyet getirilmiştir. Balkanlar'da Bulgaristan'da Filibe (Plovdiv) ve Şumnu'da, Makedonya'da Üsküp, Manastır ve Ohri'de; Arnavutluk'ta Berat ve Kruya'da; Macaristan'da Peç'de; Romanyada İshakça ve Mectli'de; Bosna-Hersek'te Saraybosna, Travnik ve Bihaç'ta; Kosova'da Prizren ve İpek (Peç) gibi şehirlerde kısmen de olsa Türk şehir dokusunun günümüze kadar gelebildiğini görmek mümkündür.

Osmanlının Balkanlar'da gerek şehirlerde imar faaliyetlerine verdiği yoğunluk gerekse mevcut yapıların Anadolu'da Bursa, Edirne, Amasya ve Manisa gibi şehirlerdeki anıtsal Osmanlı yapılarıyla boy ölçüşebilecek bir düzeyde olması, Osmanlı idaresinin böl-

geye ne derece önem verdiğini de göstermektedir.

Balkanlar'da şehirlerin fizikî, ekonomik, kültürel ve dinî yapısına yön veren eserlerin yapılmasına öncülük eden devlet adamları ve varlıklı kişilerin olduğu bilinmektedir.

E. H. Ayverdi'nin "Avrupa'da Osmanlı Mimarîsi" adlı dört ciltlik külliyyatında(6), Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi'nde, Tapu Kadastro Genel Müdürlüğü Arşivi'nde ve Balkan ülkelerindeki mahallî vakıf kuruluşlarında incelenebilen vakfiye ve defter kayıtlarından, Balkanlar'da beş asırdan fazla sü-

6) Ekrem Hakkı Ayverdi, *Avrupa'da Osmanlı Mimarî Eserleri*, c.1- c.4, Kitap 1-6, İstanbul, 1981- 1982.

Resim 7: Foça, Alaca Camii (1550), 1993'de Sırp lar tarafından tamamen ortadan kaldırılmıştır.

Resim 8: Saraybosna, Gazi Hüseyin Bey Camii (1530).

7) E. H. Ayverdi, a.g.e., c. 4, s.420

8) E. H. Ayverdi, a.g.e., c.2, s.247; Amir Paşić, *İslamic Architecture in Bosnia and Herzegovina*, İstanbul, 1994, s.206.

9) Hazim Şabanović, *Postanak i Razvoj Sarajeva*, Sarajevo 1959, s. 28.

10) Muḥarem Omerdiç, *Prilozi Izučavanju Genocida nad Bošnjacima (1992- 1995)*, Sarajevo, 1999, s. 461-467.

11) E.H. Ayverdi, a.g.e., c.4, s.143.

ren Türk hakimiyeti döneminde mimarî değeri olan 1557 yapının inşa edildiği anlaşılmaktadır. Bu yapıların Balkanlar'da mevcut ülkelere ve kullanım amaçlarına göre dağılım şu şekildedir:

Arnavutluk'ta arşivlerde kaydı geçen toplam 1015 yapıdan, 664'ü dinî (cami-mescit, tekke, türbe), 139'u eğitim (medrese, mektep, kütüphane), 76'sı sosyal (imaret, hamam, köprü, çeşme, saat kulesi, konak-saray), 123'ü ticarî (han, kervansaray, bedesten) ve 13'ü askerî (kale, kule-ocak) yapıları olarak in-

şa edilmiştir(7). Günümüzde ise kısmen veya tamamen ayakta olan yapıların sayısı takribi olarak 110'u geçmemektedir. Malumunuz, Arnavutluk'ta katı komünist dönemde, gerek hristiyan ve gerekse Türk-İslâm yapılarına karşı sistematik bir tahribat olmuştur. Ayakta kalabilen örnekler farklı amaçlar için kullanılmak üzere korunabilmiştir.

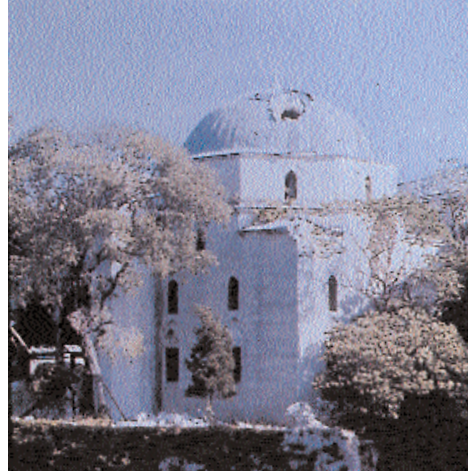
Bosna-Hersek'te toplam 3560 vakıf eserinin arşiv belgelerinde kaydı geçtiği bilinmektedir. Bunlardan 1392'si dinî, 960'ı eğitim, 373'ü sosyal, 636'sı ticarî ve 199'u askerî yapılarıdır(8). Burada Türk eserlerine karşı tahribat Avusturya işgaliyle başlamıştır. Nitekim 1717-1738 yılları arasında Saraybosna'yı işgal eden Avusturyalı'lar sadece bir gecede şehirde mevcut 177 camiden 120'sini ateşe vermişlerdir(9). Bosna-Hersek'te Türk eserlerine karşı tahribat Krallık ve komünist dönemi Yugoslavya'sında da devam etmiştir. Ancak, son 1992-1995 yılları arasındaki savaşta, Sırp ve Hırvat güçleri tarafından mevcut 1000'e yakın yapının 860'ının kısmen veya tamamen tahrip edildiği bilinmektedir(10). Foça Alaca Camii, Banyaluka Ferhadiye ve Arnavudiye Camileri, Mostar Köprüsü gibi yapılar sadece birkaç örnekten biridir.

Bulgaristan'da arşiv kayıtlarında 3339 vakıf eserimizin ismi geçmektedir. Kullanım amacına göre yapıların 2557 dinî, 419'u eğitim, 221'sosyal, 136'si ticarî ve 6'sı askerîdir(11). Bunlardan günümüze takribi olarak 130'a yakın yapının geldiği tahmin edilmektedir. Burada da Türk eserine karşı gözle görünür bir tahribat olmuştur. Ayakta kalabilenler, şehir merkezindeki gözde yapılar ve Türk Müslüman soydaşlarımızın yoğun olarak yaşadıkları bölgelerdeki yapılarıdır.

Hırvatistan'da arşivlerde kaydı geçen toplam 187 yapı ismi bulunmaktadır. Bunlardan kullanım amacına göre,

111'i dinî, 25' eğitim, 20'si sosyal, 17'si ticarî ve 14'ü askerî yapılarıdır(12). Günümüzde bu yapılardan sadece 6-7 yapının izlerini bulabilmek mümkündür. Burada da Avusturya'nın Türk eserlerine karşı başlattığı temizlik hareketinin tamamen uygulandığını görüyoruz.

Kosova'da arşiv kayıtlarında toplam 361 vakıf eserinin ismi geçmektedir. Bunlardan 248'i dinî, 41'i eğitim, 27'si sosyal, 422'si ticarî ve 3'ü askerî yapılarıdır(13). Günümüzde ayakta kalan yapıların sayısı 70'dir. Son 1999'daki

Resim 9: Mostar Koski Mehmet Paşa Camii (1618) Caminin 1992'deki hali

Resim 10: Mostar Koski Mehmet Paşa Camii Caminin 1994'teki hali

Sırp işgalinde kısmen tahrip olan yapıların sayısı 30'dur.

Macaristan'da arşiv kayıtlarında toplam 724 yapının ismi geçmektedir. Bunlardan 352'si dinî, 127'si eğitim, 179'u sosyal, 31'i ticarî ve 35'i askerî yapılarıdır(14). Günümüzde kısmen veya tamamen ayakta olan yapı sayısı 13'tür. Ayakta olan cami örneklerinden bir kısmı müze, birkaçı kiliseye dönüştürülmüş, geriye kalanları da farklı amaçlar için kullanılmaktadır.

Makedonya'da arşiv kayıtlarına dayanarak 1411 yapının inşa edildiği tespit edilmiştir. Bu eserlerden 884'ü dinî,

208'i eğitim, 221'i sosyal, 75'i ticarî ve 23'ü askerî yapılarıdır(15). Makedonya'da Osmanlı idaresinin çekilmesinden sonra özellikle şehir varoşları ile köylerde eski vakıf eserlerin yerine yeni vakıf eserleri inşa edilmiştir. Günümüzde bunlardan ayakta kalabilen vakıf eserlerin sayısı 468'dir. Bu verdiğimiz rakamlarda Balkanlar'da Türk vakıf eserlerinin en iyi korunduğu Balkan ülkelerinden biri Makedonya diğeri Bosna-Hersek olduğu anlaşılmaktadır.

Romanya ile ilgili arşiv belgelerinde toplam 291 vakıf eserinin ismi geçmektedir. Yapıların kullanım amaçlarına göre dağılımı, 179'u dinî, 48'i eğitim,

12) E.H. Ayverdi, a.g.e., c.2, s. 420.

13) Aydın Yüksel, "Kosova'da Türk Eserleri", **I. Kosova Zaferrinin 600. Yıldönümü Sempozyumu**, 26 nisan 1989, Ankara 1992, s.44-54.

14) E.H. Ayverdi, a.g.e., c.1, s.271.

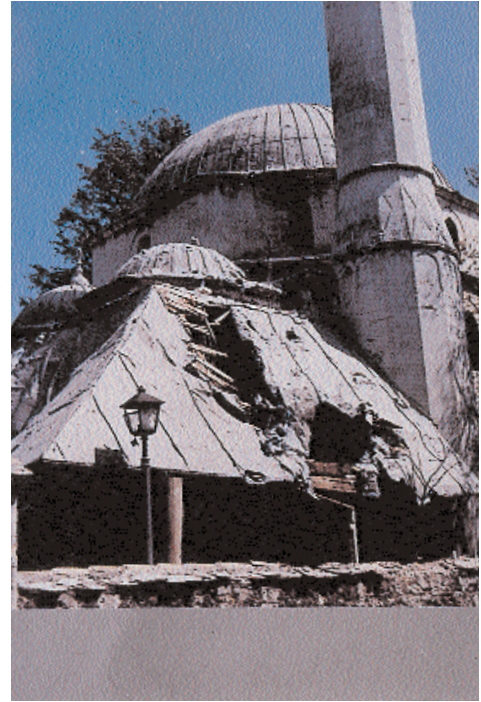
15) E.H. Ayverdi, a.g.e., c.3, s.349-16) E.H. Ayverdi, a.g.e. c.1, s.68.

16) E.H. Ayverdi, a.g.e. c.1, s.68.

17) E.H. Ayverdi, a.g.e., c.4, s.384.

Resim 11: Mostar, Karagöz Mehmet Bey Camii (1557) Caminin 1909'daki hâli.

Resim 12: Mostar, Karagöz Mehmet Bey Camii. Caminin 1993'teki hâli.

32'si sosyal, 20'si ticarî ve 12'si askerî yapılarıdır(16). Bu eserlerden günümüze sadece 30'a yakın yapı gelebilmiştir. Burada ayakta kalabilmiş Türk eserlerinin çoğu Köstence, İshakça ve Mecitli, Babadağ bölgelerindedir.

Yunanistan'da Türk eserleriyle ilgili birçok isim geçmektedir. Yapıların kullanım amaçlarına göre dağılımı, 2673'ü dinî, 504'ü eğitim, 391'i sosyal, 181'i ticarî, 22'si askerî yapılarıdır(17). Bunlardan günümüze gelebilen yapıların sayısı 80 civarındadır. Ayakta kalabilen yapıların çoğu Türklerin yoğun olduğu Batı Trakya bölgesindedir.

Yeni Yugoslavya Federasyonu'nda ise, arşiv belgelerine dayanarak toplam 1098 vakıf eserinin ismi geçmektedir. Yapıların kullanım amacına göre dağılımı 580'i dinî, 193'ü eğitim, 199'u sosyal, 103'ü ticarî ve 23'ü askerî olarak inşa edilmiştir(18). Günümüzde ayakta olan yapıların çoğu Sancak bölgesinde Novi Pazar, Rojaj ve Tutin'de, Karadağ Cumhuriyeti'nde de Podgoriça şehrinde, Sırbistanda Türk eserlerinin mevcut durumu ise yok denecek kadar azdır. Sadece Belgrad ve Niş'te göster-

melik olarak 2-3 eser ayakta kalabilmiştir.

Balkanlar'da 1913'te Türk hakimiyetinin çekilmesinden sonra, Türk yapılarının büyük bir kısmı zamanla yıkılıp ortadan kaldırılmış, bir kısmı birkaç duvar parçası veya harabe halinde, çok az bir kısmı da eski orijinal veya tamiratlarda değişerek günümüze ulaşabilmiştir. Yapıların büyük bir kısmının yok olmasında değişik tarihlerde vuku bulan savaşların, yangın ve deprem gibi tabii afetlerin yanı sıra tarihî mirasa sahip çıkması gereken kurum, kuruluş ve kişilerin bilinçsizliğinin de rolü vardır. En önemli sebep ise, Balkan ülkelerindeki yönetimlerin şehir görüntüsünü Osmanlı varlığı ve kültürüne ait yapılardan "temizlemek" maksadıyla şehir imar planlarının bahane ederek giriştikleri kasıtlı tutumlardır.

Balkanlar'da Türk eserlerinin durumuna genel olarak baktığımızda, Makedonya, Bosna-Hersek ve Kosova'da bulunan yapıların, diğer Balkan ülkelerinde yer alan yapılara nispetle daha iyi korunmuş ve bakımlı olduklarını söyleyebiliriz.

18) E.H. Ayverdi, a.g.e. c.2, s.250

Sonuç itibarıyla Balkanlar'da Türk ve Müslüman nüfusun yoğun olarak yaşadığı Makedonya, Bosna-Hersek ve Kosova'da Türk eserleri kısmî de olsa korunabilmiştir. Türklerin ve Müslümanların azınlıkta kaldığı veya tamamen terk ettikleri Sırbistan, Macaristan, Bulgaristan, Karadağ ve Hırvatistan gibi ülkelerde bulunan Türk eserlerindeki tahribat büyük boyuttadır. Bu ülkelerdeki Türk eserleri ya bakımsız yada kendi hallerine terk edilmiş durumdadırlar. Burada ayakta kalabilen bir kısım eserde sahipsiz kaldığı için farklı amaçlarla kullanılmaktadır. Buna örnek olarak, Bulgaristan'da Sofya'da Mahmut Paşa Camii'nin başlangıçta kilise, şimdi müze; Macaristan'da Peç'te Kazım Paşa ve Zigetvar'da Ali Paşa Camilerinin kilise; Makedonya'da Haydar Kadı Camii'nin depo olarak kullanıldığını gösterebiliriz.

Balkanlar'da Türk yapıları plan, hacim biçimlenişi, malzeme, teknik, cephe düzeni ve süsleme bakımından Osmanlı – Türk mimarîsinin bir bölümünü teşkil etmektedir. Balkan ülkelerindeki Türk eserleri Anadolu'daki çağdaş yapılarla pek çok bakımdan benzerlikler göstermektedir. Öte yandan Balkanlar'da, Anadolu Türk mimarîsinde de örneği az bulunan, son cemaat, üç kubbe yerine iki kubbe kullanılan Üsküp Muslihuddin Abdulgani (Dükkancık) Camii ve Yeni Pazar (Novi Pazar)'da Altın Alem Camisi gibi yapılara da rastlanmaktadır.

Balkanlar'da kısmen veya tamamen ayakta olan camilerin Erken ve klâsik Osmanlı Mimarîsinin plan ve hacim, malzeme, teknik ve süsleme anlayışını devam ettirdikleri dikkati çekmektedir. Bulgaristan, Yunanistan ve Makedonya'daki eserler genellikle Erken Osmanlı Mimarîsi özelliklerini taşıırken, Bosna-Hersek, Macaristan ve Arnavutluk'taki eserler Klasik Osmanlı Mimari-

si özelliklerine sahiptir. Bu farklılığı da bölgelerin fethediliş tarihlerindeki kronolojiye bağlamak gerekir.

Balkanlardaki camiler, plan ve hacim biçimlenişi bakımından "Bazilikal", "Zaviyeli" ve "Tek kubbeli" olmak üzere üç tiptedir:

a) Bazilikal plan şemasını kökeni Bizans devrenin erken tarihli kliselerine kadar götürülmektedir. Bu plan şeması Anadolu Selçukluları tarafından da kabul görmüş ve çok sayıda cami inşa edilmiştir. Bu plan tipinin Beylikler ve Erken Osmanlı dönemlerinde de uygulandığı görülmektedir. Balkanlar'da Bazilikal planlı camiler arasında, Filibe (Plovdiv) Hüdavendigâr Camii (1364), Sofya Mahmut Paşa (15yy), Üsküp II. Sultan

Resim 13: Saraybosna, Baş Çarşı. 1908'lerdeki hâli.

Resim 14: Saraybosna, Baş Çarşı. 1990'lardaki hâli.

Resim 15: Mostar, Mostar Köprüsü (16. yy), savaş öncesi durumu.

Resim 16: Mostar, Mostar Köprüsü, savaşta yıkılmış hâli.

Resim 17: Tiran Ethem Bey Camii (1720).

Murat (1438) ve Karlı İli Mehmet Bey (Burmali) Camileri ile Dimetoka Mehmet Çelebi (15yy) Camiini sayabiliriz.

b) Zaviyeli camiler ters "T" tipi camiler olarak da adlandırılmaktadır. Bu

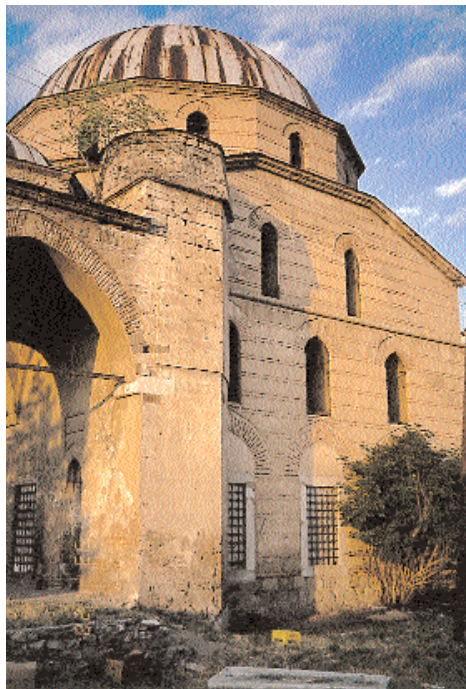
tip camiler, Beylikler ve Özellikle Erken Osmanlı Döneminde inşa edilmişlerdir. Gerek Anadolu'da gerekse Balkanlar'da bu tip camiler 15. yüzyılın ilk yarısından sonra yaygın bir şekilde yapılmışlardır. Balkanlar'da Zaviye planlı camiler arasında, Üsküp İshak Bey (Alaca) Camii (1438), İsa Bey Camii (1475), Filibe İmaret (Şehabuddin) Camii (1464), Selanik Alaca Camii (15. yy), Serez Mehmet Bey Camii (15. yy) ve Saraybosna Gazi Hüsrev Bey Camii (1531) yapılarını sayabiliriz.

c) Tek kubbeli camiler, Türk mimarisinde 16. yüzyıldan itibaren inşa edilmiştir. Tek kubbeli, önünde üç bölümlü son cemaat yeri ve genellikle batı cephesine bitişik minaresi olan anıtsal cami tipi örnekleri Bosna-Hersek ve Macaristan'daki yapılarda yoğunluk kazanmaktadır. Ancak, sayıları az da olsa bu plan tipini diğer Balkan ülkelerinde de görmek mümkündür. Tek kubbeli camiler Klasik Osmanlı Mimarîsi özelliklerini taşımaktadırlar. Balkanlar'da Klasik Osmanlı Mimarîsi özelliklerini taşıyan camiler arasında, Üsküp Yahya Paşa (1506), Manastır Haydar Kadı (1561), İşkodra Kurşunlu (Mehmet Buşatlı), Saraybosna Ali Paşa (1560), Ferhat Bey (16. yy), Kosova'da Cakova Hadım Ağa (16. yy) ve Macaristan Peç Kazım Paşa (16. yy) ve Bulgaristan Şumnu Şerif Halil Paşa (1620) Camilerini sayabiliriz. Ohri'de Ali Paşa (16. yy), Emin Mahmut (18. yy) ve Kuloğlu, (17. yy), Kalkandelen (Tetova)'de Alaca (16. yy), Tiran'da Ethem Bey (1720) gibi camiler, yukarıda işaret edilen genel mimarî karakteri muhafaza etmekle birlikte yerel özellikler de taşımaktadırlar. Örneğin, Ali Paşa Camii'nin duvar yü-

zeyleri kısa kubbe kasnakları çok yüksek tutulmuştur. Emin Mahmut Camii beşgen, Kuloğlu sekizgen bir plana sahiptir. Bu plan tipi geleneksel Türk mimarisinde görülen bir husus değildir. Kalkandelen Alaca ve Tiran Ethem Bey Camilerinde gerek iç gerekse dış duvar süslemelerine de yer verilmiştir.

Balkanlar'daki Türk mimarisinde 15.ve 16. yüzyıllarda inşa edilen yapı örneklerinde genellikle Bizans ve Erken Osmanlı dönemi yapılarında sıkça karşılaştığımız bir sıra düzgün kesme taş, iki, üç veya dört sıra tuğla dizisinden oluşan *almaşık tekniği* kullanılmıştır.17-19. yüzyıllar arasında inşa edilen yapılar arasında ise, kaba kesme taş,moloz taş ve dolgu duvara yer verilmiştir. Bu dönemde inşa edilen bazı yapılarda kerpiç ve tuğla kullanıldığı görülmektedir.

Balkanlar'da mimarî ve estetik açılardan önemli olan Türk eserleri, Türklerin haklı olarak iftihar kaynağı olmanın yanısıra, aynı zamanda bölgede yaşayan insanların ve insanlığın ortak mirası ve zenginliğidir. Bu itibarla sözkonusu eserlerin korunması, aslına uygun bir şekilde restore edilmesi ve kullanılması için öncelikle Türkiye ve Balkan ülkelerinin ilgili kurumlarının işbirliği içerisinde bulunmaları gerekmektedir. Başlangıçta Balkanlar'daki Türk eserlerinin bir envanterinin hazırlanmasına ihtiyaç vardır. Başlatılacak ortak onarım projelerine de uluslararası kuruluşlardan maddî destek istenebilir. İnsanlığın ortak mirası olan bu eserlerimizin onarımına gereken maddi desteğin, diğer Avrupa ülkeleri ve kuruluş tarafından destek bulacağını umuyoruz.

Resim 18: Kalkandelen (Tetova), Alaca Camii (1495).

Resim 19: Manastır (Bitola), Atatürk'ün Manastır'da okuduğu askeri idadi.

Resim 20: Manastır (Bidola), Haydar Kadı Camii.